

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
P O L İ S A K A D E M İ Y A S I

KAFEDRA: “CİNAYƏT HÜQUQU”

FƏNN: “CƏZA-İCRA HÜQUQU”

M Ü H A Z İ R Ə

MÖVZU № 10. “Həbsxanalarda cəzanın icrası”

Vaxt- 4 saat
Mühazirə - 2 saat
Seminar - 2 saat

TƏRTİB ETDİ:

“Cinayət hüququ” kafedrasının müəllimi,
polis polkovniki, h.ü.f.d.

Rəsul Rüstəmov

“Cinayət hüququ” kafedrasının müəllimi,
polis polkovnik-leytenantı

Şamxal Kərimov

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.

Protokol № 2017- ci il.

B A K I - 2 0 1 7

P L A N:

GİRİŞ:

1. Həbsxanalarda cəza çəkmənin xüsusiyyətləri.
2. Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza və onun icrası şərtləri.
3. Tərbiyə müəssisələrinin növləri və cəzaçəkmə rejiminin xüsusiyyətləri.
4. Tərbiyə müəssisələrində cəza çəkən şəxslərə islah-təsiri tədbirlərinin tətbiqinin hüquqi tənziminin xüsusiyyətləri.

NƏTİCƏ:

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2017.
2. Azərbaycan Respublikasının CİM. Bakı, 2017
3. Azərbaycan Respublikasının CM. Bakı, 2017
4. Cəza-icra hüququ. Şərhlər və sxemlər. Dərs vəsaiti. B., 2004.
5. Cəza-icra hüququ. Dərs vəsaiti. Bakı, 2007
6. F.Y.Səməndərov. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslük. Bakı,2017
7. M.H.Hümbətov. Cəza və onun icrası., “Hüquq ədəbiyyatı”. Bakı,1999.
8. Rəhimov.İ.M.Cinayət və cəzanın fəlsəfəsi. Bakı, 2014
9. Rəhimov.İ.M.Cinayətkarlar və cəza. Bakı, 2015
- 10.M.H.Hümbətov.Məhkumun məlumat kitabı. “Hüquq ədəbiyyatı”. Bakı,2003
- 11.İ.B.Ağayev Azərbaycan Respublikasının cəza-icra hüququ. Ümumi hissə. Bakı, 2007
- 12.İ.B.Ağayev Azərbaycan Respublikasının cəza-icra hüququ. Xüsusi hissə. Bakı, 2011
- 13.M.H.Hümbətov, N.Mustafayev. Azərbaycan Respublikasında məhkumların hüquqi vəziyyəti. Bakı, 2010
- 14.Учебник. Уголовно-исполнительное право. Под ред. В.И.Селиверстова. М., 2000.
- 15.Рагимов И.М. “Теоретические и практические проблемы исправительно-трудового воздействия”. Б., 1981.

G İ R İ Ş

Məlum olduğu kimi müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cinayət cəzaları Azərbaycan

Respublikasının penitensiar müəssisələrində (cəzaçəkmə müəssisələrində) icra edilir. Bu müəssisələrə cəzaçəkmə müəssisələri, həbsxanalar və tərbiyə müəssisələri aiddir.

Həbsxanalar cəzanın icrası qaydalarının sərtliyinə görə digər cəzaçəkmə müəssisələrindən seçilir və daha ağır cinayətkarların islah edilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdursa, tərbiyə müəssisələrində ancaq yetkinlik yaşına çatmayan məhkumlar cəza çəkirlər. Digər tərəfdən, bu müəssisələrdə cəza çəkmənin xüsusiyyətləri də bir-birindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir.

Biz bu mühazirəmizdə həbsxanalarda və tərbiyə müəssisələrində cəzanın icrasının xüsusiyyətləri, burada saxlanılan məhkumların hüquqi vəziyyəti, onların islah edilməsinin əsas vasitələri və s. barədə ətraflı söhbət açacağıq.

SUAL I.

Həbsxanalarda cəza çəkmənin xüsusiyyətləri

Həbsxanalar-cinayətkarların daha təhlükəli kateqoriyalarının saxlanması üçün nəzərdə tutulmuş cəzaçəkmə müəssisələrinin bir növüdür. Azərbaycan Respublikası CİM-in 120-ci maddəsinə əsasən, həbsxanalarda xüsusilə ağır cinayətlər törətməyə görə beş ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum etməyə məhkum olunmuş şəxslər, cəza müddətini tam və ya onun bir hissəsini çəkməklə cinayətlərin xüsusi təhlükəli residivinə görə məhkum olunmuş şəxslər, ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhkum olunmuş şəxslər, həmçinin ümumi, ciddi və xüsusi rejimli cəzaçəkmə müəssisələrindən bu Məcəllənin 70.4.3-cü maddəsinə uyğun olaraq həbsxanaya keçirilmiş məhkumlar saxlanılırlar.

Daha təhlükəli cinayətkarların göstərilən kateqoriyalarından başqa CİM-in 69-cu maddəsi ilə müəyyən edilmiş qayada təsərrüfat və məişət xidməti işi üçün həbsxanalarda saxlanılan şəxslər də burada cəza çəkə bilərlər.

Nəhayət, qeyd edilənlərdən başqa həbsxanalarda cəzanı cəzaçəkmə müəssisələrində və ya tərbiyə müəssisələrində çəkməklə azadlıqdan məhrum etməyə məhkum olunmuş, lakin başqa şəxslər tərəfindən törədilmiş cinayət işləri üzrə istintaq hərəkətlərinin icrası ilə əlaqədar olaraq, müvəqqəti həbsxanada saxlanılmış, yaxud həbsxanaya keçirilmiş şəxslər də müvəqqəti olaraq cəza çəkə bilərlər.

Həbsxanalarda saxlanılan hər üç qrup şəxslər (həbs cəzası çəkənlər; təsərrüfat xidməti işi üçün həbsxanada saxlanılan, azadlıqdan məhrum etməyə məhkum olunmuşlar; müvəqqəti saxlanılanlar) müxtəlif hüquqi statusa malikdirlər və onların saxlanması şərtləri bir-birindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir.

İslah olunmaq nöqtəyi-nəzərdən həbs cəzası çəkən şəxslər məhkumların kifayət qədər mürəkkəb olan kateqoriyalarına aiddir. Onlara münasibətdə ilk növbədə hətta onların islah olunması vəzifəsi deyil, gücləndirilmiş təcrid etmə və müvafiq saxlanılma şəraiti hesabına azadlıqdan məhrum etmə yerlərində cəzaçəkmə dövründə onlar tərəfindən yeni cinayətlərin törədilməsinin xəbərdarlığı məqsədi durur. Məhz belə yanaşma həbs cəzası çəkən şəxslərin hüquqi statusunu müəyyən edir.

Cəzaların icrası qanunvericiliyinə (CİM-in 121.1-ci maddəsi) əsasən məhkumlar həbsxanalarda ümumi kameralarda saxlanılırlar. Zəruri hallarda məhkumlar həbsxana müdiriyyətinin əsaslandırılmış qərarı ilə birnəfərlik kameralarda da saxlanıla bilərlər.

Məhkumlar kameralar üzrə CİM-in 72-ci maddəsinin tələblərinə əməl olunmaqla yerləşdirilirlər. Bundan əlavə, ümumi saxlanma şəraitində olan şəxslər ayrılıqda saxlanılırlar. Həmçinin ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhrum edilmişlər, bir azadlıqdan məhrum etmə yerindən başqasına keçirilmiş şəxslər, təsərrüfat xidməti işi üçün həbsxanada saxlanılmış məhkumlar başqa məhkumlardan təcrid olunmuş halda və ayrılıqda saxlanılırlar.

Həbs cəzası çəkən şəxslər üçün həbsxanalarda ümumi saxlanma şəraiti və ciddi saxlanma şəraiti müəyyən edilmişdir.

Həbsxanalarda ümumi saxlanma şəraitində ilk dəfə həbs cəzasına məhkum edilmiş şəxslər və ciddi saxlanma şəraitindən keçirilmiş şəxslər saxlanılırlar. Onlar:

- ◆ ərzaq məhsulları və ən zəruri predmetlər əldə etmək üçün ayda iyirmi beş manatadək miqdarda pul xərcləyə bilərlər;
- ◆ il ərzində qısa müddətli dörd görüş və uzun müddətli iki görüş almaq hüququna malikdirlər;
- ◆ il ərzində altı bağlama, sovqat və ya banderol almaq hüququna malikdirlər;
- ◆ hər gün bir saat gəzinti hüququna malikdirlər.

Cəzaçəkmə müəssisələrində saxlanılan şəxslərin hüquqları ilə müqayisədə həbsxanalarda saxlanılan şəxslərin bir saatlıq gəzinti almaq hüququnun spesifikliyi onların kameralar üzrə yerləşdirilməsindən və təmiz havada olmaq yolu ilə onların sağlamlığının qorunub saxlanması zərurətindən irəli gəlir. Gəzintilər gündüz vaxtı, açıq havada, xüsusi təchiz edilmiş gəzinti meydançasında keçirilir. Əgər məhkumlar müəyyən edilmiş qaydanı pozarsa, gəzinti vaxtından əvvəl kəsilə bilər.

Həbsxanalarda saxlanılan məhkumlar cəzanın icrası qaydalarını pozmadıqda və əməyə vicdanla yanaşdıqda, cəza müddətinin ən azı yarısını çəkdikdən sonra onların saxlanması şəraiti yaxşılaşdırıla bilər. Bu halda məhkumlar əlavə olaraq:

- ◆ ərzaq məhsulları və ən zəruri predmetlər əldə etmək üçün ayda on beş manatadək miqdarda pul xərcləyə bilərlər;
- ◆ il ərzində uzun müddətli bir görüş almaq hüququna malikdirlər;
- ◆ il ərzində altı bağlama, sovqat və ya banderol almaq hüququna malikdirlər.

Artıq qeyd edildiyi kimi, həbsxanalarda mövcud olan saxlanma şəraitlərindən biri də ciddi saxlanma şəraitidir. Həbsxanalarda ciddi saxlanma şəraitində əvvəllər həbsxanada cəza çəkmiş şəxslər; cəzaçəkmə müəssisələrində törədilmiş cinayətlərə görə məhkum olunmuş və ya müəyyən edilmiş qaydada tənbeh tədbiri olaraq ciddi saxlanma şəraitinə keçirilmiş şəxslər saxlanılırlar.

Məhkum qadınlar, həmçinin birinci və ikinci qrup əlilliyi olan məhkumlar ciddi saxlanma şəraitində saxlanıla bilməzlər.

Ciddi şəraitdə saxlanma müddəti məhdud olub, qanunla iki aydan altı ayadək müəyyən olunmuşdur.

Həbsxanalarda ciddi saxlanma şəraitində məhkumlar:

- ◆ ərzaq məhsulları və ən zəruri predmetlər əldə etmək üçün ayda on beş manatadək miqdarda pul xərcləyə bilərlər;
- ◆ altı ayda bir bağlama, sovqat və ya banderol almaq hüququna malikdirlər;
- ◆ hər gün bir saat gəzinti hüququna malikdirlər.

Azərbaycan Respublikası CİM-in 70.1-ci maddəsinə əsasən, ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhkum olunmuş şəxslər istisna olmaqla, davranışından və əməyə münasibətindən asılı olaraq məhkumlar cəzaçəkmə müəssisəsinin bir növündən digərinə keçirilə bilər. Müsbət xarakterizə edilən məhkumlar məhkəmənin hökmü ilə müəyyən olunmuş həbs cəzasının ən azı yarısını çəkəndə həbsxanadan cəzaçəkmə müəssisələrinə keçirilə bilər.

Cəzaçəkmə müəssisələrinin növünün dəyişdirilməsi məhkəmə tərəfindən həyata keçirilir.

Ümumi və ciddi saxlanma şəraitli həbsxanalarda saxlanılan məhkumlara CİM-in 105-ci maddəsində nəzərdə tutulan həvəsləndirmə tədbirləri tətbiq edilir.

Həbsxanalarda ümumi saxlanma şəraitində saxlanılan məhkumlara birdə-fəlik həvəsləndirmə qaydasında yalnız bir qısa müddətli görüş təqdim oluna bilər. Onlara uzun müddətli görüşlər verilmir.

İslah yoluna möhkəm qədəm qoymuş məhkumlar məhkəmə hökmü ilə təyin olunmuş həbs cəzası müddətinin azı yarısı çəkildikdən sonra həbsxanadan cəzaçəkmə müəssisəsinə keçirilmək üçün təqdim oluna bilərlər.

Həbs cəzası çəkən məhkumlara cəzanın icrası qaydalarının pozulmasına görə CİM-in 107-ci maddəsində nəzərdə tutulan tənbeh tədbirləri tətbiq edilə bilər. Bu zaman yaxşılaşdırılmış saxlanılma şəraiti ləğv oluna bilər. Kişi məhkumlar on beş günədək, qadın məhkumlar on günədək müddətə işə və ya təlimə çıxarılmamaqla cərimə təcridxanasına keçirilə bilər.

Cərimə təcridxanasında olma dövründə məhkumlara görüşmək, ərzaq məhsulları və ən zəruri predmetlər əldə etmək, stolüstü oyunlardan istifadə etmək qadağan edilir.

Tənbeh qaydasında məhkumlar iki aydan altı ayadək müddətə ümumi saxlanma şəraitindən ciddi saxlanma şəraitinə keçirilir.

Həbs cəzası çəkən şəxslərin saxlanılması xüsusiyyətləri ilə əlaqədar olaraq, onlara islah təsiri tədbirlərinin tətbiqinin bir sıra xüsusiyyətləri var.

Cəzaların icrası qanunvericiliyinə əsasən həbsxanalarda azadlıqdan məhrum etmə cəzası çəkən məhkumların əməyi yalnız həbsxana ərazisində təşkil edilir. Əgər həbsxananın ərazisində sexlərin və məhkumların əməyindən istifadə üzrə digər obyektlərin yerləşdirilməsi üçün imkan varsa, onlar təcrid edilmiş və rejim tələblərini nəzərə almaqla, xüsusi təchiz edilmiş binalarda yerləşdirilir. Əgər belə sexlərin yaradılması imkanı yoxdursa, onda məhkumların əməyi kameralarda təşkil edilir. Bu halda iş növü seçmək çox məhduddur.

Yeni sosial-iqtisadi şəraitdə həbsxanalarda işsizlərin sayı artmışdır.

Həbsxanalarda cəza çəkən məhkumların təhsili ümumi əsaslar üzrə aparılır. Burada cəzaçəkmə müəssisələrindən fərqli olaraq, məhkumlar texniki-peşə məktəblərində deyil, bilavasitə istehsalatda briqada və fərdi metodlarla təhsil alırlar.

Həbsxanalarda məhkumların ümumi təhsil imkanları da çox məhduddur. Çünki, burada xüsusi binalar yoxdur. Digər tərəfdən məhkumların ayrılıqda saxlanması tələbindən irəli gələrək, onların qruplar üzrə birləşdirilməsi imkanı çox cüzdür.

Cəzaların icrası qanunvericiliyinə əsasən, həbsxanalarda cəza çəkən məhkumlarla tərbiyə işi kameralarda aparılır. Bu hal belə işlərin aparılması metodlarının seçilməsini və təşkilini çətinləşdirir. Məhkumların tərbiyələndirilməsi məqsədilə onların dövrü mətbuatla təmin edilməsindən geniş istifadə edilir. Bununla yanaşı olaraq, məhkumların islah olunmaq yoluna qədəm qoymaq istəməmələri, həbsxana kameralarındakı psixoloji şərait tərbiyəvi tədbirlərin səmərəliliyinə çox az kömək edir.

Cəzaların icrası qanunvericiliyinə əsasən, həbsxanalarda məhkumların spesifik özfəaliyyət təşkilatları - həbsxana rəisi tərəfindən təyin edilən briqadirlər şurası yaradılır. Briqadirlər şurasının üzvləri ancaq açıq səsvermə yolu ilə özlərinin nümayəndəsini seçirlər. Nümayəndə sonradan həbsxana rəisi tərəfindən təsdiqlənir. Briqadirlər şurası intizamın möhkəmləndirilməsində, müxtəlif tərbiyəvi tədbirlərin keçirilməsində həbsxana müdiriyyətinə müəyyən köməklik göstərirlər. Lakin onların imkanları böyük deyil.

Təsərrüfat xidməti işi üçün həbsxanalarda saxlanılan məhkumlar üçün başqa saxlanılma şəraiti müəyyən edilmişdir. CİM-in 69-cu maddəsinə əsasən, ilk dəfə beş ildən artıq olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhkum olunmuş və cəzasını ümumi rejimli cəzaçəkmə müəssisələrində çəkən şəxslər müstəsna hallarda onların razılığı ilə təsərrüfat və məişət xidməti işi üçün həbsxanada saxlanıla bilərlər. Məhkumun təsərrüfat və məişət xidməti işi üçün həbsxanada saxlanması həbsxana müdiriyyətinin qərarı ilə həyata keçirilir.

Həbsxanalarda təsərrüfat xidməti işi üçün saxlanılan məhkumlar:

◆ digər şəxslərdən ayrılıqda, kişilər qadınlardan təcrid edilməklə saxlanılırlar;

◆ ümumi rejimli cəzaçəkmə müəssisələrində saxlanılan məhkumlar üçün müəyyən edilmiş normalar üzrə puldan istifadə edir, görüş, bağlama, sovqat və banderollar alırlar. Onlar məhkumların digər kateqoriyalarından ayrılıqda, bağlanmayan kameralarda saxlanılırlar. Bu şəxslər bağlı binalarda və otaqlarda işlədikləri hallarda gündə iki saat ərzində gəzintiyə çıxarılırlar.

Qeyd edilənlərdən aydın görünür ki, həbsxanalarda daha qatı cinayətkarlar saxlanılır və onların saxlanılma şəraiti daha sərtidir. Eyni zamanda, burada saxlanılan şəxslərin hüquqi vəziyyəti - onların malik olduğu hüquqlar da digər məhkumlara nisbətən məhduddur.

2005-ci ilin may ayının 1-nə olan məlumata görə həbsxanada 653 nəfər məhkum saxlanılırdı ki, onlardan da 223 nəfəri ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuşlar idi. Həbsxanada hazırda qadın məhkum yoxdur.

SUAL 2.

Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza və onun icrası şərtləri

Respublikamızın yeni Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş cəza növlərindən biri də ömürlük azadlıqdan məhrum etmədir. Bu cəza növü yalnız sülh və insanlıq əleyhinə, müharibə cinayətləri ilə əlaqədar, şəxsiyyət, ictimai təhlükəsizlik və ictimai qayda və dövlət hakimiyyəti əleyhinə törədilmiş xüsusilə ağır cinayətlərə görə müəyyən edilir. Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin 100.2 (“Təcavüzkar müharibəni planlaşdırma, hazırlama, başlama və ya aparma”), 103 (“Soyqırım”), 105 (“Əhalini məhv etmə”), 108 (“Cinsi zorakılıq”), 108-1 (“Məcburi hamiləlik”), 110 (“İnsanları zorakılıqla yoxa çıxarma”), 111 (“İrqi ayrı-seçkilik (aparteiz)”), 116 (“Silahın münaqişə zamanı beynəlxalq humanitar hüquq normalarını pozma”), 117.2 (“Silahlı münaqişə zamanı hərəkətsizlik etmə və ya cinayətkar əmr vermə”), 120.2 (“Qəsdən adam

öldürmə”), 214.2 (“Terrorçuluq”), 219-1.3 (“Dəniz quldurluğu”) və s. maddələrinin sanksiyalarında bu cəza növü nəzərdə tutulmuşdur.

Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza 1998-ci il 10 fevral tarixli qanunla CM-ə daxil edilmişdir (müstəsna cəza tədbiri – ölüm cəzası da məhz bu qanunla cəzaların sistemindən çıxarılmışdır).

CM-in 57.2-ci maddəsinə əsasən, ömürlük azadlıqdan məhrum etmə qadınlara, cinayət törədərkən on səkkiz yaşı tamam olmamış şəxslərə, habelə hökm çıxarılanadək altmış beş yaşına çatmış kişilərə tətbiq edilmir.

Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasının cinayət cəzalarının sistemində daxil edilməsi (ölüm cəzasının əvəzinə) Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurası qarşısında öz üzərinə götürdüyü öhdəliklərdən biri idi. Bundan başqa, bu cəza növünün cəzaların sistemində daxil edilməsi müasir mərhələdə dövlətimizin cinayət siyasətinin inkişafında müəyyən tendensiyaları əks etdirir və zorakı, zorakı-tamah və tamah xarakterli ağır və xüsusilə ağır cinayətlərin artması ilə xarakterizə olunur.

Təşəkkül tamış kriminogen şərait həmçinin də cinayət qanunvericiliyində cinayətkarlığa qarşı mübarizə üzrə daha sərt tədbirlərin qəbulunu həvəsləndirir. Belə tədbirlərdən biri ondan ibarətdir ki, yeni CM-də müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasının müddəti 15 ilədək, hökmlərin məcmuyu üzrə isə 20 ildən artıq olmayan müddətədək artırılmışdır.

Respublikamızın yeni CM-i ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzanı müstəqil cəza növü kimi nəzərdə tutsa da, o, özünün hüquqi təbiətinə, əlamətlərinə və məzmununa görə azadlıqdan məhrum etmənin bir növüdür. Çünki istər müəyyən müddətə, istərsə də ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasının tətbiqi məhkumun cəmiyyətdən təcrid edilməsi və müvafiq penitensiar müəssisəyə yerləşdirilməsi ilə nəticələnir. Məhz bu baxımdan qanunverici orqan 2000-ci il CİM-də ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasının icrası şərtləri və qaydasının ayrıca bölmədə və fəsildə tənzimlənməsini nəzərdə tutmamışdır.

Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzanın müstəqil cəza növü kimi nəzərdə tutulması həm də onun cəmiyyətdən təcrid etmə ilə əlaqədar olan

digər cəza növlərinə xas olmayan bir sıra əlamətlərinin qeyri-adiliyi (ekstraordinarlığı) ilə izah olunur. **Belə ki:**

- birincisi, o, cəza müddətinin konkret həddi ilə məhdudlaşdırılmır;
- ikincisi, bu cəza növünün təyini və icrası zamanı məhkumun islah edilməsi məqsədinə nail olunması vəzifəsi qarşıya qoyulmur;
- üçüncüsü, burada yalnız cinayətlərin ümumi və xüsusi xəbərdarlığı güdülür.

Cəzaların icrası qanunvericiliyinin təhlili göstərir ki, ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhkum olunmuş şəxslər peşə təhsili və peşə hazırlığına (CİM-in 100.8-ci maddəsi), ümumi orta təhsilə (CİM-in 104.5-ci maddəsi) cəlb olunurlar. Bu da ilk növbədə, bu kateqoriya məhkumların gün ərzində bir saatlıq gəzintidən başqa, bütün gün ərzində kameralarda saxlanması ilə izah olunur.

Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza çəkən şəxslər özlərinin sosial-psixoloji, psixiatrik, kriminoloji və cinayət-hüquqi əlamətlərinə görə daha mənfi (neqativ) olduğu üçün qanunverici, cəmiyyətin və vətəndaşların təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə onlara münasibətdə daha sərt tədbirlərin görülməsini nəzərdə tutmuşdur.

Azərbaycan Respublikası CİM-in 122.1-ci maddəsinə əsasən, ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhkum olunmuş şəxslər həbsxanalarda ayrılıqda və iki nəfərdən artıq olmamaq şərti ilə kameralarda saxlanılırlar.

Cəzaçəkmə müəssisələrinin Daxili İntizam Qaydalarına müvafiq olaraq, ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmiş şəxslər həbsxanaya qəbul edilərkən, onlar da iki həftəyədək müddətə digər məhkumlardan təcrid olunmaq şərti ilə ayrılıqda saxlanılırlar.

Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhkum olunmuş şəxslərin hüquqi vəziyyəti Cəzaların İcrası Məcəlləsi ilə müəyyən edilmişdir. Belə ki, CİM-in 122.1-ci maddəsinə əsasən bu məhkumlar:

- ərzaq məhsulları və ən zəruri mallar əldə etmək üçün ayda iyirmi beş manatadək miqdarda pul xərcləyə bilərlər;
- il ərzində qısa müddətli altı görüş və uzun müddətli iki görüş almaq hüququna malikdirlər;
- il ərzində səkkiz bağlama, sovqat və ya banderol almaq hüququna malikdirlər;
- hər gün bir saat gəzinti hüququna malikdirlər.

Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza çəkən şəxslər həbsxanada cəza çəkən şəxslər həbsxanada cəza çəkən digər məhkumlar kimi kamera şəraitində saxlanıldığı üçün, qanunverici, onların da sağlamlığını qorumaq məqsədi ilə onlar üçün gün ərzində bir saat gəzinti hüququ müəyyən etmişdir. Cəzaçəkmə müəssisələrinin Daxili İntizam Qaydalarının 24-cü bəndinə əsasən, həbsxanalarda gəzinti heyətləri, bir qayda olaraq, korpusların yuxarı mərtəbəsində yerləşdirilir. Ayrı-ayrı hallarda gəzinti meydançaları, onların kameralardan görünməsinin qarşısı alınması şərti ilə birinci mərtəbədə təşkil olunur. Gəzinti heyətləri üstdən karkas üzrə 12 x 20sm ölçüdə dəlikləri olan barmaqlarla örtülür və üzərinə metal tor çəkilir.

Artıq qeyd edildiyi kimi, ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhkum olunmuş şəxslər, bir qayda olaraq, cəzalarını bir kamerada çəkirlər. Əgər məhkumlar arasında münaqişəli vəziyyət yaranarsa, onar psixoloji baxımdan bir-birinə uyğun gəlməzsə, yaxud da əməliyyat zərurəti yaranarsa, onların bir kameradan digərinə keçirilməsi mümkündür. Bundan başqa, məhkumun şəxsi təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə müəssisə müdiriyyəti onun digər yerə (digər kameraya) köçürülməsi barədə qərar qəbul edir (CİM-in 12-ci maddəsi).

Məhkumlar cəzanın icrası qaydalarını pozmadıqda və əməyə vicdanla yanaşdıqda, təyin olunmuş cəzadan ən azı on il keçdikdən sonra onların saxlanması şəraiti yaxşılaşdırıla bilər. **Bu halda məhkumlar əlavə olaraq:**

- ərzaq məhsulları və ən zəruri mallar əldə etmək üçün ayda iyirmi beş manatadək miqdarda pul xərcləyə bilərlər;

– il ərzində qısa müddətli iki görüş və uzun müddətli bir görüş almaq hüququna malikdirlər;

– il ərzində iki bağlama, sovqat və ya banderol almaq hüququna malikdirlər;

– il ərzində iki dəfə telefonla danışmaq hüququna malikdirlər.

Əgər məhkum cəzanın icrası qaydasını pozarsa, onların yaxşılaşdırılmış saxlanılma şəraiti ləğv edilir. Məhkumlara belə həvəsləndirmə tədbirinin təkrar tətbiq edilməsi üçün müvafiq qərarın qəbul ounduğu vaxtdan ən azı üç il keçməsi tələb olunur.

Beləliklə, ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhkum edilmişlər cəmiyyətdən təcrid olunmuş şəxslərin xüsusi kateqoriyasını təşkil edir. Bu hal ilk növbədə onların şəxsiyyətinin daha ictimai təhlükəliliyi ilə şərtlənir. Bu baxımdan onlar digər məhkumlardan, hətta bir-birindən təcrid edilmiş şəkildə saxlanılır, onların malik olduğu hüquqların dairəsi digər məhkumlara nisbətən daha məhduddur.

SUAL 3.

Tərbiyə müəssisələrinin növləri və cəzaçəkmə rejiminin xüsusiyyətləri

Tərbiyə müəssisələri cəzaçəkmə müəssisələrinin bir növü olub, azadlıqdan məhrum etməyə məhkum olunmuş yetkinlik yaşına çatmayanların saxlanılması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Azadlıqdan məhrum etmə yerləri sistemində tərbiyə müəssisələri xüsusi yer tutur. Çünki bu müəssisələrində cəzanın çəkilməsi şərtlərini müəyyən edən başlıca amil yetkinlik yaşına çatmayan cinayətkarlardır. Bu amil bir tərəfdən, yaşlı cinayətkarlarla müqayisədə daha güzəştli saxlanılma şəraiti tələb edir. Digər tərəfdən isə məhkumların faydalı bir üzv kimi cəmiyyətə qaytarılması üçün geniş tərbiyəvi-pedaqoji imkanlar açır.

Yetkinlik yaşına çatmayan məhkumlar, onlara dair davranış qaydaları BMT çərçivəsində keçirilən konqreslərin müzakirə predmeti olmuşdur. Misal üçün, BMT-nin 1985-ci il 6 sentyabr tarixində Milanda keçirilən VII konqresində bu məsələ müzakirə olunmuş və “Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə dair minimal standart qaydalar

(Pekin Qaydaları)” qəbul edilmişdir. “Pekin qaydaları” BMT Baş Məclisinin 29 noyabr 1985-ci il tarixli 40/33 sayılı qətnaməsi ilə təsdiq edilmişdir.

Qaydaların 26.1-ci qaydasında yetkinlik yaşına çatmayan hüquq pozucuları ilə davranışın məqsədləri aşağıdakı kimi verilmişdir:

“İslah müəssisələrində saxlanan yetkinlik yaşına çatmayanlarla davranışın məqsədi onlara cəmiyyətdə sosial faydalı və səmərəli rol yerinə yetirmələrinə kömək etmək üçün himayə və müdafiə olunmalarını, təhsil almalarını və peşə hüquqlarını təmin etməkdən ibarətdir”.¹

Azərbaycan Respublikası da bu beynəlxalq sənədə qoşulmuş və özünün 2000-ci il Cəzaların İcrası Məcəlləsində onun müddəalarını nəzərə almışdır.

CİM-in 123-cü maddəsinə əsasən, tərbiyə müəssisələri ümumi və möhkəm rejimli müəssisələrə bölünür.

Tərbiyə müəssisələrində saxlanılan məhkumların demək olar ki, böyük əksəriyyəti ümumi rejimli tərbiyə müəssisələrində cəza çəkirlər.

Ümumi rejimli tərbiyə müəssisələrində azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya ilk dəfə məhkum olunmuş yetkinlik yaşına çatmayan oğlanlar, habelə məhkum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayan bütün qızlar cəza çəkirlər. Həm də ağır olmayan cinayətlərə görə ilk dəfə azadlıqdan məhrum olunmağa məhkum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayan oğlanlar ağır cinayətlərə görə məhkum olunmuşlardan ayrı saxlanılırlar. Bundan başqa, törədilmiş cinayətin xarakterindən və ictimai təhlükəlilik dərəcəsindən, təqsirkarın şəxsiyyətindən və işin sair hallarından asılı olaraq, motivi göstərməklə, məhkəmə, əvvəllər azadlıqdan məhrum etmə cəzası çəkmiş şəxslərin də ümumi rejimli tərbiyə müəssisələrinə göndərilməsi barədə qərar qəbul edə bilər.

Ümumi rejimli tərbiyə müəssisələrində məhkum oğlanlar məhkum qızlardan, habelə ağır cinayətlərə görə məhkum edilmişlər ağır olmayan cinayətlərə görə məhkum edilmişlərdən ayrılıqda saxlanılır.

Ümumi rejimli tərbiyə müəssisələrində saxlanılan məhkumlar:

- ◆ adi yaşayış binalarında saxlanılır;

¹ Beynəlxalq sənədlər toplusu. I cild. B., s.

- ◆ ərzaq məhsulları və ən zəruri predmetlər əldə etmək üçün ayda əlli manatadək miqdarda pul xərcləyə bilirlər;

- ◆ il ərzində qısa müddətli qırx səkkiz və uzun müddətli səkkiz görüş almaq hüququna malikdirlər;

- ◆ il ərzində qırx səkkiz bağlama və ya banderol, sovqat almaq hüququna malikdirlər.

Burada mühüm xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, ümumi rejimli tərbiyə müəssisələrində cəza çəkən məhkumlar ərzaq məhsulları və ən zəruri predmetlər əldə etmək üçün yalnız tərbiyə müəssisələrində qazandıqları puldan deyil, həm də köçürmə üzrə aldıqları puldan da xərcləmək hüququna malikdirlər.

Özünü yaxşı apardıqda, əməyə və təlimə vicdanla yanaşdıqda, rejim qaydalarını pozmadıqda, cəza müddətinin ən azı dördüdə bir hissəsini çəkdikdən sonra məhkumların saxlanılması şəraiti yaxşılaşdırıla bilər. Bu halda məhkumlara əlavə olaraq:

- ◆ ərzaq məhsulları və ən zəruri predmetlər əldə etmək üçün ayda on beş manatadək miqdarda pul xərcləməyə;

- ◆ il ərzində uzun müddətli altı görüş almağa;

- ◆ hər il məzuniyyət vaxtı cəzaçəkmə müəssisəsinin müdiriyyətinin qərarı ilə cəzaçəkmə müəssisələrinin hüdudlarından kənara valideynlərinin və ya himayəçilərinin müşayiəti ilə qısa müddətli səfər etməyə icazə verilə bilər.

İslah olunmanın məqsədlərinə nail olma baxımından cinayətkarların daha mürəkkəb tərkibi cəzanı möhkəm rejimli tərbiyə müəssisələrində çəkirlər. CİM-in 123.3-cü maddəsinə əsasən möhkəmləndirilmiş rejimli tərbiyə müəssisələrində əvvəllər azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza çəkmiş yetkinlik yaşına çatmayan oğlanlar cəza çəklər. Tənbeh qaydasında (CİM-in 107-ci maddəsinə əsasən) ümumi rejimli tərbiyə müəssisələrindən keçirilmiş şəxslər də həmin müəssisələrdə cəza çəkirlər.

Möhkəm rejimli tərbiyə müəssisələrində əvvəllər müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza çəkmiş yetkinlik yaşına çatmayan oğlanlar cəza çəkirlər.

Möhkəm rejimli tərbiyə müəssisələrində cəza çəkən məhkumlar adi yaşayış binalarında yerləşdirilir, eyni formalı paltar geyinir, cəzaçəkmə müəssisələrinin Daxili İntizam Qaydalarına uyğun olaraq müəssisənin ərazisi daxilində hərəkət edə bilirlər.

Möhkəm rejimli tərbiyə müəssisələrində cəza çəkən məhkumların:

- ◆ ərzaq məhsulları və ən zəruri predmetlər əldə etmək üçün ayda qırx manatadək miqdarda pul xərcləməyə;
- ◆ il ərzində qısa müddətli iyirmi dörd və uzun müddətli üç görüş almağa;
- ◆ il ərzində iyirmi dörd bağlama, sovqat və ya banderol almağa hüququ var.

Özünü yaxşı apardıqda, əməyə və təlimə vicdanla yanaşdıqda, cəza müddətinin üçdə bir hissəsini çəkdikdən sonra məhkumların saxlanılması şəraiti yaxşılaşdırıla bilər. Bu halda məhkumlara əlavə olaraq:

- ◆ ərzaq məhsulları və ən zəruri predmetlər əldə etmək üçün ayda 15 manatadək miqdarda pul xərcləməyə;
- ◆ il ərzində qısa müddətli on iki görüş və uzun müddətli üç görüş almağa icazə verilir.

Hər iki növ tərbiyə müəssisələrində saxlanılan məhkumlara CİM-in 105-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş həvəsləndirmə tədbirləri tətbiq edilir. Məsələn, həvəsləndirmə qaydasında məhkumlara ərzaq məhsulları və ən zəruri predmetlər əldə etmək üçün qanunla müəyyən edilmiş məbləğdə əlavə pul xərcləməyə icazə verilir.

Tərbiyə müəssisələrində saxlanan şəxslərə həm də CİM-in 107-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş tənbeh tədbirləri tətbiq edilə bilər. Məsələn, tənbeh qaydasında yaxşılaşdırılmış saxlanılma şəraiti ləğv edilə bilər; cəzanın icrası qaydalarının pozulmasına görə onlar yeddi günədək müddətə intizam təcridxanasına salına bilər və s.

Tərbiyə müəssisələri 18 yaşına çatmayan məhkumların saxlanılması üçün nəzərdə tutulduğu üçün belə bir məsələnin həlli çox vacibdir: məhkəmənin təyin

etdiyi müddət hələ bitməyib, məhkum isə artıq yetkinlik yaşına çatmışdır. Cəzanın qalan hissəsinin çəkilməsi qaydası necə olacaq?

CİM-in 129-cu maddəsinə əsasən, on səkkiz yaşına çatmış məhkumlar törədilmiş cinayətin ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, məhkumluğun sayından, şəxsiyyətindən və davranışından asılı olaraq, cəzanın qalan hissəsini çəkmək üçün tərbiyə müəssisələrindən ümumi rejimli cəzaçəkmə müəssisəsinə keçirilirlər.

On səkkiz yaşına çatmış məhkumun tərbiyə müəssisəsindən cəzaçəkmə müəssisəsinə keçirilməsi məsələsi tərbiyə müəssisəsinin rəisinin təqdimatı əsasında məhkəmə tərəfindən həll edilir.

İslah etmənin nəticələrini möhkəmləndirmək, ümumi təhsilli və peşə hazırlığını başa çatdırmaq məqsədi ilə on səkkiz yaşına çatmış məhkumlar cəza müddəti qurtaranadək, lakin ən çoxu iyirmi yaşına çatanadək, tərbiyə müəssisələrində saxlanıla bilərlər. Bu hal CİM-in 129-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydadən istisnadır.

On səkkiz yaşına çatmış və tərbiyə müəssisəsində saxlanılmış məhkumlara yetkinlik yaşına çatmamış məhkumlar üçün müəyyən edilmiş rejim, əmək şəraiti, yemək və maddi-məişət təminatı normaları şamil edilir.

2005-ci ilin may ayının 1-nə olan məlumatlara görə tərbiyə müəssisələrində 58 nəfər yetkinlik yaşına çatmayan məhkum oğlan cəza çəkirdi. Hazırda bu müəssisədə yetkinlik yaşına çatmayan qızlar yoxdur. Saylarının az olduğu üçün yetkinlik yaşına çatmayan məhkumlar və yaşlı məhkum qadınlar bir müəssisədə, bir-birindən təcrid olunmaqla, saxlanılırlar.

SUAL 4.

**Tərbiyə müəssisələrində cəza çəkən şəxslərə islah-təsiri
tədbirlərinin tətbiqinin hüquqi tənظيمinin
xüsusiyyətləri**

Tərbiyə müəssisələrində azadlıqdan məhrum etmə cəzası çəkən şəxslərin ictimai faydalı əməyinin, ümumi təhsilinin və peşə hazırlığının hüquqi tənzimi, habelə məhkumların bu kateqoriyası ilə tərbiyə işi ümumi əsaslarla həyata keçirilsə də yetkinlik yaşına çatmış məhkumlarla münasibətdə müəyyən spesifikasiyaya malikdir.

Tərbiyə müəssisələrində cəza çəkən məhkumların ictimai-faydalı əməyi başqa növ cəzaçəkmə müəssisələrində azadlıqdan məhrum etmə cəzası çəkən məhkumların əməyi kimi eyni normalarla nizama salınır. Bununla yanaşı, bir sıra istisnalar da mövcuddur. Belə ki, əgər cəzaçəkmə müəssisələrində və həbsxanalarda cəza çəkən məhkumlar üçün bir istirahət günü olan altıgünlük iş həftəsi müəyyən edilmişdirsə, tərbiyə müəssisələrində cəza çəkən məhkumlara qısaldılmış iş günləri müəyyən edilir. Məsələn, 16 yaşından 18 yaşınadək olan məhkumlar üçün həftədə 36 saatadək, 15 yaşından 16 yaşınadək olan məhkumlar üçün 24 saatadək. Bu zaman onlara həftədə iki istirahət günü verilir. 14 yaşından 15 yaşınadək olan məhkumlar, bir qayda olaraq tərbiyə müəssisələrinin nəzdindəki peşə məktəblərində oxuyurlar.

Əmək qanunvericiliyinə görə tərbiyə müəssisələrində cəza çəkən yetkinlik yaşına çatmamış şəxslər gecə vaxtı işlərə və iş vaxtından artıq işlərə, ağır işlərə, əmək şəraiti zərərli və təhlükəli işlərə və yeraltı işlərə cəlb edilə bilməzlər.

Yaşı on səkkizdən aşağı olan şəxslər üçün istehsal normaları yaşlı şəxslərin istehsal normaları əsasında, lakin on səkkiz yaşına çatmamış şəxslərin qısaldılmış iş gününə mütənasib olaraq, müəyyən edilir. Tərbiyə müəssisələrində rejimi pozmayan məhkumların şəxsi hesabına, bütün tutulması məbləğlərdən asılı olmayaraq, yazılmış aylıq qazancın azı 60 %-i keçirilməlidir.

Cəzaların icrası qanunvericiliyinə əsasən yetkinlik yaşına çatmayanların qazancından yeməyin və geyimin dəyəri tutulmur.

Tərbiyə müəssisələrində cəza çəkən yetkinlik yaşına çatmamışlar üçün peşə təliminin əhəmiyyətini həddən artıq qiymətləndirmək çox çətindir. Çünki, azadlıqdan məhrum etmə yerlərinə göndərilmə anınadək onların yarından çoxu

heç bir ixtisasa, onların hər beşindən biri müəyyən məşğuliyyət növünə malik olmur.

Yaşlı məhkumlardan fərqli olaraq, tərbiyə müəssisələrində saxlanılan şəxslər üçün peşə təlimi iş günü ərzində həyata keçirilir. Tərbiyə müəssisələrində saxlanılan məhkumlar peşə təlimi üzrə ixtisas imtahanı verərkən, müəssisə rəisi tərəfindən işdən azad edilir.

Yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərin ümumi orta təhsilli üçün də geniş imkanlar vardır. Bu məhkumların demək olar ki, üçdə iki hissəsi ümumi orta təhsilə malik deyildir. Tərbiyə müəssisələrində saxlanılan şəxslərin böyük əksəriyyəti ümumi təhsil almalı və bitmiş orta təhsil almağa çalışmalıdırlar. Buna nail olmaq üçün zəruri şərait yaradılmalıdır. Cəzaların icrası qanunvericiliyinə əsasən tərbiyə-müəssisələrində saxlanılan məhkumlar imtahanlara hazırlaşmaq və imtahan vermək üçün işdən azad edirlər. Bu müddət üçün onlara əmək haqqı yazılmır, yemək pulsuz verilir.

Yetkinlik yaşına çatmamış məhkumların islah edilməsi üçün onlarla tərbiyə işinin düzgün təşkil edilməsi də mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu zaman tərbiyə müəssisələrində cəza çəkən məhkumların spesifikliyi nəzərə alınmalıdır. Yetkinlik yaşına çatmamış məhkumlarla tərbiyə işi onları əməyə vicdanla yanaşmaq, qanunları dürüst yerinə yetirmək və birgəyaşayış qaydalarına hörmət etmək, mülkiyyətin bütün formalarına qayğı ilə yanaşmaq ruhunda tərbiyə etməyə, məhkumların şüurunu və mədəni səviyyəsini yüksəltməyə, faydalı təşəbbüskarlığını inkişaf etdirməyə yönəldilmişdir.

Azadlıqdan məhrum edilmiş məhkumlarla tərbiyə işinin aşağıdakı əsas formaları var:

- ◆ hər məhkumun şəxsiyyətini öyrənmək əsasında, onun etdiyi, cinayət, məhkumun yaşı, təhsili, peşəsi və başqa xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, aparılan fərdi işlər;
- ◆ təşviqat, təbliğat və mədəni-kütləvi işlər;
- ◆ əmək yarışı.

Hal-hazırda yetkinlik yaşına çatmamış məhkumlarla tərbiyə işinin əsas, yeni, humanist metodu olan müəssisədən kənarında valideynlərlə görüşlərdən və s. geniş istifadə edilir.

Tərbiyə müəssisələrində yetkinlik yaşına çatmayan məhkumların islah edilməsini sürətləndirmək məqsədi ilə valideynlər komitəsi və Himayəçilik şurası yaradılır. Onların fəaliyyəti həm Cəzaların İcrası Məcəlləsi ilə, həm də onlara dair Əsasnamələrlə tənzimlənir.

Tərbiyə müəssisələrində valideynlər komitəsi haqqında Əsasnamə Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin 9 aprel 2002-ci il tarixli 7-T sayılı əmri ilə təsdiq edilmişdir. Əsasnamənin 1-ci bəndinə əsasən, valideynlər komitəsi tərbiyə müəssisələrində məhkumlara göstərilən tərbiyəvi təsirin səmərəliliyini artırmaq və tərbiyə müəssisələrinin müdiriyyətinə məhkumların islahı işində kömək etmək məqsədi ilə məhkumların valideynlərindən, qanuni nümayəndələrindən və digər yaxın qohumlarından ibarət tərkibdə, müəssisənin nəzdində yaradılır.

Valideynlər komitəsinin aşağıdakı vəzifələri var:

– tərbiyə müəssisəsinin müdiriyyətinə məhkumların ailələri ilə qarşılıqlı əlaqə yaradılmasına, məhkumlara tərbiyəvi təsir göstərilməsinə, məhkumların peşə, orta təhsil almalarına, tərbiyə müəssisələrindən azad edilən məhkumlara tərbiyə işinin nəticəsinin möhkəmləndirilməsinə, valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş yetkinlik yaşına çatmayan məhkumlara kömək göstərmək;

– cəmiyyətə adaptasiya olunub layiqli vətəndaş olmaları üçün yerli icra hakimiyyəti orqanları ilə iş aparmaq;

– müəssisədə valideynlərlə görüş gününün təşkilində və keçirilməsində tərbiyə müəssisəsinin müdiriyyətinə fəal köməklik göstərmək;

– tərbiyə müəssisəsində himayəçilik şurasının keçirdiyi ictimai tərbiyəvi tədbirlərdə iştirak etmək;

– tərbiyə müəssisəsində yazıçılar, şairlər və ictimai xadimlərlə keçirilən görüşlərdə iştirak etmək;

– tədris prosesinin daha da səmərəli təşkil edilməsi məqsədi ilə Təhsil Nazirliyi qarşısında müvafiq vəsatətlər qaldırmaq;

– Gənclər və İdman Nazirliyi ilə birlikdə tanınmış gənc idmançılarla görüşlər təşkil etmək;

– asudə vaxtın səmərəli təşkili məqsədi ilə qeyri-hökumət təşkilatlarının köməyi ilə kompüter siniflərini təşkil etmək və xarici dillərin öyrənilməsi üçün şərait yaradılmasına kömək etmək;

– tərbiyə müəssisəsinin məhkumları tərəfindən hazırlanmış əl işlərinin sərgisini təşkil etmək;

– istehsal sahələrinin yaradılmasına kömək etmək;

– məhkumların islah edilməsi ilə əlaqədar digər vəzifələri həyata keçirmək.

Valideynlər komitəsinin iclasları 2 ayda 1 dəfədən az olmayaraq tərbiyə müəssisəsində keçirilir.

Valideynlər komitəsi üzvlərinə düşən vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün aşağıdakı hüquqlarla təmin edilmişdir:

– məhkumların tərbiyə müəssisələrində yaşayış və məişət şəraiti ilə müəyyən edilmiş qaydada tanış olmaq;

– valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş, habelə ailə vəziyyəti sağlam olmayan məhkumlara yardım göstərmək, habelə məhkumlarla tərbiyə işinin aparılmasında tərbiyə müəssisəsinin müdiriyyətnə köməklik göstərmək məqsədi ilə dövlət orqanlarına, qeyri-hökumət təşkilatlarına (ictimai birliklərə və fondlara) müraciət etmək;

– valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş məhkumları, habelə cəza çəkmə müddəti ərzində valideynlərlə əlaqəsi olmayan məhkumları sovqat, bağlama və ya banderollarla təmin etmək;

– tərbiyə müəssisəsinin müdiriyyəti qarşısında məhkumların saxlanma şəraitinin və təchizatının yaxşılaşdırılması barədə məsələ qaldırmaq.

Qeyd edildiyi kimi, tərbiyə müəssisələrində fəaliyyət göstərən ictimai qurumlardan bir idə Himayəçilik Şurasıdır. Bu Şuranın işinin təşkili və fəaliyyət qaydası Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 15 yanvar

tarixli 16 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş “Tərbiyə müəssisələrinin nəzdində Himayəçilik Şurasının işinin təşkili və fəaliyyət Qaydası” ilə tənzimlənir.

Qaydaya əsasən Himayəçilik Şurasının tərkibinə dövlət müəssisələrinin, idarə və təşkilatlarının, ictimai birliklərin, digər müəssisələrin nümayəndələri və həmin Şurada iştirak etmək arzusu ilə müraciət etmiş fiziki şəxslər daxil edirlər. Himayəçilik Şurasının müşavirələri zərurət yarandıqda, lakin üç ayda bir dəfədən az olmayaraq keçirilir. Şuranın qərarları Şura üzvlərinin ümumi sayının səs çoxluğu ilə qəbul olunur və protokola rəsmiləşdirilir. Müşavirələrdə müəssisənin müdiriyyəti də iştirak edir.

Himayəçilik Şurası tərbiyə müəssisəsinin müdiriyyətinə aşağıdakı işlərdə kömək göstərir:

- ◆ məhkumların qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hüquq və azadlıqlarının təmin olunması işində;
- ◆ məhkumların qanunlara, cəmiyyətdə qəbul edilmiş müvafiq davranış normalarına riayət etməsində, onların həvəsləndirilməsində, ictimai faydalı əməyə və təhsilə vicdanla yanaşmasında, orta və peşə təhsilinə yiyələnməsində;
- ◆ tərbiyə müəssisələrinin istehsalat-təsərrüfat bazasının möhkəmləndirilməsində, müəssisə və təşkilatlarla təsərrüfat əlaqələrinin yaradılmasında;
- ◆ məhkumların ictimai faydalı əməyə cəlb edilməsində;
- ◆ məhkumlara lazımi maddi-məişət şəraiti yaradılmasında və onların tibbi-sanitariya təminatında;
- ◆ məhkumların qidalarının təşkilində, onların paltar və zəruri mallarla təmin olunmalarının yaxşılaşdırılması üçün əlavə imkanların axtarılmasında və zəruri vəsaitlərin əldə olunmasında;
- ◆ valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olunmuş məhkumlar üzərində himayəçilik işinin təşkilində, onlara cəza çəkməkdən azad edilmə müddətində müvafiq kömək göstərilməsində;
- ◆ tərbiyə müəssisələrindən azad edilmiş məhkumların yaşayış yerinə müayisət edilməsində və onların əmək və məişət şəraiti ilə təmin olunmasında.

Himayəçilik Şurası onun səlahiyyətlərinə aid olan məsələlər üzrə aşağıdakı hüquqlara malikdirlər:

1) Himayəçilik Şurasının üzvləri qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada tərbiyə müəssisəsinə baş çəkmək və səlahiyyətləri çərçivəsində həmin müəssisənin fəaliyyəti ilə maraqlanmaq, məhkumlarla görüşmək, onlarla tərbiyəvi söhbətlər aparmaq, təqdim olunmuş ərizə və şikayətlərə qanun əsasında vaxtında baxılmasına kömək göstərmək;

2) məsləhət xarakterli qərarlar qəbul etmək, tərbiyə müəssisəsinin müdiriyyətinə müəssisənin fəaliyyətində müəyyən edilmiş nöqsanların aradan qaldırılması, mövcud problemlərin həlli, müəssisənin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflər vermək, cəzaların icrasına nəzarət edən müvafiq orqanlara müraciət etmək;

3) keçirilən müşavirələrə aidiyyəti üzrə müəssisələrin əməkdaşlarını, müvafiq orqanların və maraqlı tərəf sayılan müəssisə və təşkilatların əməkdaşlarını dəvət etmək;

4) xeyriyyə məqsədi ilə keçirilən tədbirlərdən tərbiyə müəssisəsinin hesabına daxil olmuş pul vəsaitlərinin, əşya və ləvazimatların aidiyyəti üzrə istifadə olunmasına kömək göstərmək və bunların səmərəli istifadə edilməsinə və təyinatı üzrə bölüşdürülməsinə nəzarət etmək.

NƏTİCƏ

Beləliklə, həbsxanalarda və tərbiyə müəssisələrində cəzanın icrasının özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Belə ki, əgər həbsxanalarda daha ağır cinayətlərə görə məhkum edilmiş, daha qatı cinayətkarlar saxlanılırsa, tərbiyə müəssisələri cinayət törətmiş yetkinlik yaşına çatmayanların islah edilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Digər tərəfdən, həbsxanalarda, orada saxlanılan məhkumların şəxsiyyətinin ictimai təhlükəliliyi baxımından, islah təsiri tədbirlərinin tam həcmdə tətbiq edilməsi üçün imkan yoxdursa, tərbiyə müəssisələrində belə tədbirlərin tətbiqinə geniş yer verilir və bunun üçün zəruri və əlverişli imkanlar vardır.